

Programas, campañas e métodos: o lince e os escolares

Silvia Saldaña Arce. EGMASA-Consejería de Medio Ambiente. Junta de Andalucía (España)

Resumo

Móstranse neste traballo os resultados das accións de sensibilización e divulgación dos cinco anos de traballo en proxectos Life Natureza de conservación do lince ibérico. Tras unha breve introdución, preséntanse os conflitos sociais con que se enfrenta a conservación do lince e se expoñen os instrumentos sociais que se utilizaron. Dáselle un especial interese á campaña de sensibilización realizada cos escolares. Finalízase cunha avaliación das accións de sensibilización e dos instrumentos sociais utilizados, así como cunhas breves notas sobre a relación entre a xestión e estes instrumentos.

Abstract

This paper summarizes the results of 5 years of environmental education and campaigning undertaken within the Iberian lynx conservation Life projects. After a short introduction, the social conflicts that the project has been facing are shown up as well as the social instruments used to respond them. A special attention is given to actions carried out with the education sector. In conclusion, an assessment of the activities and social instruments is presented with a short note on their relation with the practical ecological management.

Palavras chave

Proxecto Life, lince ibérico, campañas de sensibilización, instrumentos sociais, conservación de especies ameazadas

Key-words

Life Project, Iberian lynx, public awareness campaigns, social instruments, conservation of endangered species

Introdución

O documento que aquí se presenta atópase enmarcado no proxecto *Life Natureza “Conservación e reintrodución do lince ibérico en Andalucía”* que desenvolve a Consellaría de Medio Ambiente da Junta de Andalucía (CMA) durante o período de 2006 a 2011. O obxectivo principal do devandito proxecto é *“contribuír ao mantemento e estabilización das poboacións de lince ibérico existentes, promover a creación dunha nova poboación e aumentar a variabilidade xenética das poboacións actuais”*.

O lince ibérico é o felino máis ameazado do planeta segundo a UICN. A súa poboación reduciuse en máis dun 80% nos últimos 20 anos, de modo que pasou duns 1000-1200 exemplares estimados na década dos 80 (RODRÍGUEZ e DELIBES, 1990) a menos de 200, segundo o último censo-diagnóstico das poboacións de lince ibérico en España (GUZMÁN et al., 2003). Por mor desta drástica diminución da poboación o seu status de protección pasou no ano 2002 de en perigo de extinción a en perigo crítico de extinción etapa previa ao status de especie extinguida (NOWELL, 2002).

Estes últimos exemplares de lince ibérico atópanse presentes exclusivamente na comunidade andaluza, separados en dúas poboacións illadas: unha na bisbarra de Doñana (Sevilla e Huelva) con aproximadamente 40 exemplares e outra na serra Morena (Cór-

doba e Xaén) cuns 120 exemplares. As causas de regresión detectadas para a especie na última década, por orde de importancia, son as seguintes (GUZMÁN et al., 2003):

1. Acusado declive do coello de monte (presa principal do lince), por causa principalmente da incidencia da pneumonía hemorráxica vírica.
2. Mortalidade non natural: uso masivo de métodos non selectivos de control de predadores e atropelos.
3. A perda de hábitat non parece ser unha causa importante de regresión da especie na última década, a excepción de áreas concretas como é o caso de Doñana, a incidencia de certas infraestruturas, ou o incremento de presión humana nestas áreas.

A maior poboación de lincos actual concéntrase na área máis oriental de serra Morena: a serra de Andújar (Xaén) e a de Cardeña-Montoro (Córdoba). Nesta zona a meirande parte da economía baséase no uso do monte mediterráneo transformado polo home en enormes devesas de aciñeiras dedicadas ao gando vacún e porcino. Gran parte do territorio dedícase tamén á caza maior e/ou menor (LÓPEZ e VAL, 1989; CONFEDERACIÓN DE EMPRESARIOS DE ANDALUCÍA, 1998; CANAS e RUIZ, 2003).

Case a totalidade dos lincos se atopan en terreos de propiedade privada dedicados

principalmente á actividade cinexética de caza maior. Incluídos nesta parte da serra e coincidindo con parte da distribución de lince, atópanse dous parques naturais: P. N. Serra de Andújar e P.N. Serras de Cardeña e Montoro.

Na área de Doñana os territorios linceiros atópanse repartidos entre a propiedade particular, os coutos de caza, fundamentalmente dedicados á caza menor (Consello Empresarial de Turismo, 1998) e as zonas protexidas do Espazo Natural de Doñana.

O problema máis grave que presenta a conservación da especie nesta área é, alén da escaseza de coello, a alta densidade de estradas que fai que todos os anos morran atropelados novos linceiros en dispersión. Durante o ano 2006 a cifra de exemplares atropelados nestas estradas foi de cinco. Esta é unha cifra importante se temos en conta que a poboación total se estima en menos de 200 individuos (40 en Doñana).

Ambos os dous territorios linceiros caracterízanse por romaxes masivas polo menos unha vez ao ano (El Rocío en Doñana e La Virgen de la Cabeza en Andújar-Sierra Morena).

Análise do conflito de intereses respecto á conservación de especies

---

É importante disociarmos, por unha banda, os problemas de índole biolóxica/ecolóxica e, pola outra, os de carácter social. En xeral, nos proxectos de conservación, e este non é unha excepción, os problemas tratados con maior prioridade nas accións de xestión e custodia do territorio (véxase a táboa 2, accións B, C, D) céntranse nos problemas biolóxicos: falta de hábitat e de presas, doenzas, fragmentación e alteración do hábitat e depresión xenética. É evidente a importancia destas accións, mais non poden quedar desligadas da problemática social que rodea a conservación das especies se de verdade as queremos recuperar.

No caso particular do lince ibérico salta á vista, tras os datos presentados na introdución, que existen interaccións polo uso do territorio entre os actores locais e a especie que nos ocupa. Os catro anos de traballo no ámbito linceiro a través do anterior proxecto *Life Natureza "Recuperación das poboacións de lince ibérico en Andalucía"* (2002-2006), revelaron con claridade os distintos públicos que interaccionan na conservación do lince:

- *Sector do medio rural* (propietarios e xestores de terreos, cazadores e gardas)

- *Sector escolar* (escolares, mestres/as e profesorado, e pais/nais de alumnos)
- *Sector administración* (técnicos e funcionarios, Seprona, axentes do medio)
- *Sector medios de comunicación* (televisión, prensa e radio)
- *Sector turístico* (restauración e lecer)
- *Socios do proxecto Life Lince* (ADENA-WWF, Asociación de Propietarios Rurais Protectores de Caza e Conservadores do Medio Natural de Andalucía (APROCA), Asociación Empresarial de Criadores e Titulares de Coutos de Caza de Andalucía (ATECA), Consellaría de Obras Públicas e Transporte-Junta de Andalucía (COPeT), Consellaría de Agricultura e Pesca-Junta de Andalucía (CAeP), Consellaría de Agricultura e Medio Ambiente de Extremadura (CAeMA), Ecoloxistas en Acción Andalucía (EEAA-A), Federación Andaluza de Caza (FAC), Fundación CBD-Hábitat, Sociedade Española de Conservación e Estudio dos Mamíferos (SECEM)
- *Outros colectivos* (romeiros, fotógrafos, fans do lince)

Os conflitos que se establecen entre a conservación do felino e estes sectores podémolos clasificar en varios tipos xerais. Estes estarían ligados ás seguintes accións:

- *Molestias directas* sobre os individuos da especie
- *Degradación do hábitat* (monte mediterráneo)
- *Interacción con outros animais* ligados ao hábitat da especie

- *Problemas de comunicación*
- *Cambios no uso do solo*

Deste modo, unha táboa resumo (Táboa 1) que reflecta esquematicamente as interaccións quedaría como segue:

Tanto un tipo de interacción como outro, parecen ser consecuencia dunha falta de coñecemento e polo tanto de sensibilidade pola conservación da biodiversidade. Este termo, por outro lado amplo e complexo, para moitos non quere dicir nada, polo que fai que non se sintan implicados na devandita problemática.

Instrumentos sociais que se utilizaron nos programas de intervención social postos en marcha

---

Antecedentes

Os proxectos que desde a CMA traballaron en educación ambiental para a conservación do lince están enmarcados en proxectos Life Natureza:

- Life Natureza “Actuacións para a conservación do lince ibérico” (1994-1999)
- Life Natureza “Recuperación das poboacións de lince ibérico en Andalucía” (2002-2006)

TÁBOA RESUMO DOS CONFLICTOS SOCIAIS NA CONSERVACIÓN DO LINCE								
CONFLICTOS/PERSOAS		MEDIO NATURAL	ESCOLARES	ADMINISTRACIONES	MASS MEDIAS	OCCIO TURISMO	SOCIOS PROYEC.	OTROS
		1	2	3	4	5	6	7
MOLESTIAS DIRECTAS SOBRE OS LINCES	Uso incorrecto de vehículos a motor en zonas con limitacións	●				●		●
	Uso de artes ilegais de caza (cepos e lazos)	●						
	Acceso a fincas privadas co lince, foqueo nocturno, utilización de reclamos				●	●		●
	Actividade cinxética en fincas linceras tanto de caza maior (menos problemática) como de caza menor	●						
DEGRADACIÓN DO HÁBITAT (monte mediterráneo)	Accións de xestión da hábitat realizadas directamente no territorio lincero (podas, sembras etc)	●						
	Romarías en zonas linceras ou contornos próximos que podan alterar o hábitat (e a calma da finca)							●
INTERACCIÓN DO LINCE CON OUTROS ANIMAIS	Coello: competencia pola caza entre Lince e cazadores	●		●		●		
	Raposo: Xestión/control da predación	●		●				
MAIS LIGADOS AO HÁBITAT	Gando doméstico: facer responsable de perdas e danos ao lince cando non é real (subvencións e axudas económicas), perdas reais	●		●				
	Alto grao de mediatización da especie, utilizada nalgúnas ocasións como mecanismo e non transmitíndose os verdadeiros problemas de conservación que sofren				●	●		
PROBLEMAS DE COMUNICACIÓN	Descoordinación entre Administracións relacionadas (obras públicas, agricultura e medio ambiente)			●				
	Má relación entre os sectores sociais e a Administración que xestiona o medio natural	●		●	●	●		●
	Deficiencias na recepción/emisión de mensaxes de conservación	●	●	●	●	●	●	●
	Falla de información e transparencia xerando desconfianza e desinformación	●	●	●	●	●	●	●
	Decisións tomadas sen a consulta aos afectados	●				●	●	●
	Gestión de compensacións ou axudas económicas que non chegan ou chegan tarde	●	●					●
	Diferentes visións e temas de conservación entre os implicados na súa conservación	●	●	●	●	●	●	●
	Limitacións reais ou imaxinarias no cambio de uso do solo	●				●		
CAMBIOS NO USO DO SOLO	Construción de grandes infraestructuras			●			●	●
	Construcións ilegais	●		●				●
	Limitacións en espazos de Uso Público		●			●		●

Táboa 1: Táboa resumo dos conflitos sociais na conservación do lince

- Life Natureza “Conservación e reintrodución do lince ibérico en Andalucía” (2006-2011)

No primeiro proxecto adxudicouse un 18% do proxecto total para a edición de materiais e a execución de campañas de sensibilización.

Resultou bastante innovador que no segundo proxecto se adxudicase un orzamento específico para persoal dedicado a tempo completo á execución das accións de sensibilización e divulgación cun orzamento do 6% do total do proxecto para a edición de materiais e a execución das campañas e seminarios previstos.

No terceiro proxecto (actualmente en vixencia) continúaase con esta mesma liña e o orzamento destinado a este tipo de accións ascendeu a un 5% e actualmente están a traballar dúas persoas a tempo completo. (Véxanse as táboas 2)

É destacable a presenza de diferentes socios que colaboraron na realización dalgunhas das accións de sensibilización e divulgación: Ecoloxistas en Acción de Andalucía, Federación Andaluza de Caza, Fundación CBD Hábitat, entre outros.

O obxectivo xeral nestes proxectos baséase na sensibilización da sociedade cunha especie tan emblemática como o lince ibérico e concrétese nos seguintes obxectivos específicos:

- Promover actitudes respectuosas co medio natural e especificamente co lince ibérico.
- Informar as poboacións locais da futura zona de reintrodución, da oportunidade e necesidade de levala a cabo.
- Fomentar a participación cidadá e a súa implicación nos traballos de conservación do lince (subscribindo o Pacto andaluz, colaborando na difusión do proxecto, asistindo aos campos de voluntariado, participando en actividades...).

Life 1994-1996			Life 2002-2006			Life 2006-2011		
Accións	€	%	Accións	€	%	Accións	€	%
A	0	0	A	85.987	1	A	67.253	0.3
B	0	0	B	658.973	7	B	1.553.013	6.4
C	0	0	C	432.715	5	C	14.264.900	58.5
D	558.793	59	D	6.827.771	74	D	6.015.369	24.7
E	169.100	18	E	554.365	6	E	1.208.995	5
F	222.206	23	F	654.917	7	F	1.261.843	5.2
TOTAL	950.099	100	TOTAL	9.214.728	100	TOTAL	24.371.373	100

Táboa 2: Comparativa económica entre os distintos Life Lince

Accións: **A:** Accións preparatorias, elaboración de plans de xestión e/ou plans de acción; **B:** Compra e arrendamento de terras; **C:** Tarefas únicas de xestión de biótoto; **D:** Xestión periódica do biótoto (convenios); **E:** Sensibilización do público e divulgación de resultados; **F:** Funcionamento do proxecto.

- Facer partícipes os habitantes do medio rural –onde sobrevive o lince e onde se reintroducirá– dos traballos de conservación e, especificamente, gardas de terreos, gandeiros, agricultores e cazadores.
- Informar periodicamente á sociedade en xeral e tamén os sectores máis estreitamente relacionados coa especie do desenvolvemento do proxecto ben con medios propios (publicacións, web, puntos de información etc.), ben a través dos diferentes medios de comunicación existentes, xeneralistas e especializados en temas do medio.
- Facilitar encontros entre especialistas sobre a especie co fin de afondar nos seus coñecementos, revisión de traballos, seguimento destes, deseño de estratexias etc.
- Traballar permanentemente co sector educativo de zonas linceiras e potencialmente linceiras así como daqueles lugares onde terá lugar a reintrodución, para potenciar así comportamentos proambientais.

Respecto aos instrumentos sociais utilizados, pasamos a realizar unha breve descrición destes.

Instrumentos informativos/divulgativos

Foi destacada a gran cantidade de materiais xerados desde este proxecto: trípticos, cadernos, adhesivos, guías etc. A súa

finalidade foi desde a pura mercadotecnia do proxecto, até documentos complementarios e de apoio ás campañas educativas e de sensibilización.

De entre todos eles salienta a realización dunha exposición itinerante de oito paneis sobre a ecoloxía, problemas e accións de conservación do lince ibérico. Esta exposición (posúe unha réplica desta) percorre as zonas linceiras de Doñana e serra Morena, e permanece aproximadamente dúas semanas en cada localidade. Xunto a ela, unha serie de materiais complementarios: maqueta a tamaño real de lince, un dispositivo de trampas fotográficas, álbum de fotos trampeadas dos lincos etc, son tamén expostos como elementos de apoio. Actualmente estase a ampliar esta exposición con catro novos paneis sobre a reintrodución.

Tamén paga a pena destacarmos os puntos de información “InfoLince” situados en lugares estratéxicos de grande afluencia de público (bares, restaurantes, centros de visitantes). Compostas por un gran panel de cortiza con dispensador de dípticos onde se colocan informacións como novas, boletíns, convocatorias sobre o lince que son actualizados mensualmente.

GRUPO	TÍTULO DA CAMPAÑA	OBJECTIVOS PRIORITARIOS	ACTIVIDADES	TEMPORIZACIÓN
Público Xeral	Exposición itinerante "Nuestro Gran Gato"	<ul style="list-style-type: none"> - Informar e sensibilizar sobre a problemática do lince. - Informar sobre a situación real e a problemática da especie para aumentar o grao de coñecemento de ésta. 		2004 - 2006

Táboa 3: Características exposición itinerante "O Noso Gran Gato"

Instrumentos Educativos

O proxecto Life Lince caracterizouse polo deseño de campañas de sensibilización específicas adaptadas aos diferentes públicos (Saldaña, 2004). Deste xeito tentábase conseguir os obxectivos establecidos dun xeito máis eficiente. Preséntase, a continuación, unha táboa resumo coas diferentes campañas así como unha táboa recopilatoria das persoas coas que tanto o beneficiario (CMA) e os socios traballaron nos últimos cinco anos.

Destaca a campaña educativa "Un día co lince" que se desenvolve con detalle ao final desta liña (Táboa 5). Grazas a ela traballouse con 6 376 escolares que representan un 48% do total de públicos sobre os que se interveu desde o ano 2003 até hoxe.

Púidose traballar no mesmo ano cun mesmo grupo en varias campañas (polo que non se pode sumar directamente o número de participantes por ano). O total real das persoas con que se traballou quedaría como segue (Táboas 6 e 7):

CAMPAÑA	2003	2004	2005	2006	2007	Total de PARTICIPANTES
CINEXÉTICA RESPONSABLE	100	260	165	350	345	1.220
CONCURSO		398	315	254	325	1.292
GREEN DAYS	47	83	111	636	170	1.047
LINCE IBERICO...	25					25
NÓS...	249	1.882	924	327	205	3.587
POLO CAMIÑO SEMPRE	25		120			145
UN DIA...*	361	2.699	1.499	795	1.022	6.376

*En función da modalidade A ou B da campaña educativa "Un día co Lince" realizáronse de 2 a 4 ou 5 intervencións co mesmo grupo. Na táboa quedan reflectidos o número total de participantes distintos con que se traballou sen termos en conta o número de intervencións.

Táboa 5: Recopilación do número de persoas con que se traballou en cada campaña

CAMPAÑAS DE SENSIBILIZACIÓN ESPECÍFICAS				
GRUPO	TÍTULO DE LA CAMPAÑA	OBJETIVOS PRIORITARIOS	ACTIVIDADES	TEMPORIZACIÓN
Público General - Asociaciones	"Nosotros y el Lince"	<ul style="list-style-type: none"> - Informar sobre la situación real y la problemática de la especie para aumentar el grado de conocimiento de ésta. - Valorar al linco ibérico como especie emblemática de nuestra región. 		2002 - 2006
Romeros	"Por el camino siempre" "Sentura no Natural"	<ul style="list-style-type: none"> - Fomentar el uso razonable del espacio natural (Doñana y Sierra de Andújar) - Conocer mejor al linco ibérico y su problemática 	Charlas, talleres, envío de material, juegos de rol	
Sector Educativo	"Un día con el Lince"	<ul style="list-style-type: none"> - Conocer al linco y su problemática. - Valorar al linco como especie emblemática de nuestra región. - Fidelizar el interés y preocupación por el linco. - Fomentar el trabao en equipo, la cooperación e análisis de situaciones conflictivas, la búsqueda de soluciónes, etc. 	Charlas, proyecciones, cuadernillos, concursos, talleres, juegos, excursiones.	Curso 2002 - 2003 (proyecto piloto) Curso 2003 - 2004 Curso 2004 - 2005 Curso 2005 - 2006 ACOLIGUETAS
Sector Cinegético	"Actividad cinegética responsable"	<ul style="list-style-type: none"> - Informar y sensibilizar sobre la problemática del linco. - Transmitir la importancia que tiene el linco en el ecosistema. - Enseñar unas técnicas de caza responsable. 	Jornadas de información, charlas, salidas al campo. Edición de un manual de gestión. Charlas in situ (monterías, ganchos y otros eventos cinegéticos)	Temporadas de caza Oct02/Mar03 Oct03/Mar04 Oct04/Mar05 Oct05/Mar06
Administración		<ul style="list-style-type: none"> - Dotar de herramientas y conocimientos que permitan actuar favoreciendo al linco ibérico. - Actualizar datos sobre la especie. 	Jornadas, charlas, dossier, proyecciones.	2006

Táboa 4: Campañas de Sensibilización Life Lince 2002-2006

CAMPAÑAS	2003	2004	2005	2006	2007	Total de PARTICIPANTES
Todas as campañas	807	5.088	2.947	2.362	2.047	13.251

Táboa 6: Recompilación dos participantes totais con que se traballou até agora

CAMPAÑA	2003	2004	2005	2006	2007	Total de N° PARTICIPANTES
O NOSO GRAN GATO	-	446	14.547	3.658	8.971	27.622

Táboa 7: Recompilación das persoas que visitaron a exposición itinerante

A campaña Educativa “Un día co lince”

O público ao que vai dirixida esta campaña é o sector escolar, concretamente desde o segundo ciclo de primaria até bacharelato.

O ámbito de actuación abrangue as catro provincias linceiras (Sevilla, Huelva, Córdoba e Xaén) e especificamente as localidades prioritarias con presenza actual de lince.

O total de centros escolares de localidades prioritarias ascende a algo máis dunha centena.

A campaña con escolares estruturouse do seguinte xeito:

A) Campaña “Un día co lince”

Iniciamos a campaña de educación ambiental co sector educativo no curso 2002/2003. Todas as actividades centráronse en coñecer a bioloxía e ecoloxía

do lince ibérico para podermos entender mellor a súa problemática e sermos quen de formular solucións e accións encamiñadas á súa conservación.

A campaña comprende dous tipos de actuacións:

Modalidade A: Puntuais e para gran número de escolares (realizadas na súa maioría por Ecoloxistas en Acción-Andalucía e socios do proxecto Life). Realízanse dúas visitas ao centro escolar coas súas actividades correspondentes dunha hora de duración aproximada:

- **1ª Visita:** Charla divulgativa sobre a especie, adaptada aos diferentes niveis educativos e axudada por unha proxeción en PowerPoint.
- **2ª Visita:** Actividade lúdico-pedagóxica: xogo xigante “Son un lince” (ESO), xogo de rol “Alerta lince” (Bacharelato), Visiónamento dun vídeo sobre o lince.

Modalidade B: Continuas e para un número de escolares reducido (realizadas pola

Consellería de Medio Ambiente). Realízase como mínimo, unha intervención mensual en cada clase/colexio. As actividades realízanse maioritariamente no interior da aula e algunhas no exterior (patio do colexio, ximnasio, salón de actos...).

As actividades son as seguintes:

- 1-Realización dunha enquisa de avaliación de coñecementos previos.
- 2-Apadriñamento dun lince con entrega de fotos e certificado, e repartición dun carné de socio protector do lince.
- 3-Unha charla xeral sobre o lince ibérico e os seus problemas. A charla apóiase nunha proxección en PowerPoint e un concurso por grupos cos escolares participantes.
- 4-Caderno didáctico (20 páxs.) para realizar en clase. De reforzo á charla previa.
- 5-Obradoiro de pegadas en xeso de diferentes animais do monte mediterráneo que conviven co lince.
- 6-Xogo xigante cos escolares como protagonistas deste para os máis pequenos e xogo de rol “Equipo de expertos” para os maiores.
- 7-Enquisa final de avaliación de obxectivos e da actividade.

Durante o curso 2004-2005 púxose en marcha unha experiencia piloto “Investigando o mundo do lince ibérico”. O obxectivo era utilizar, como multiplicadores da mensaxe de conservación do lince, os escolares e profesores que se quixesen implicar.

Realizáronse varias actividades sucesivas co grupo en cuestión para que preparasen unha campaña e desen a coñecer ao resto dos seus compañeiros do centro escolar e/ou a súa localidade a situación do lince ibérico.

As actividades que finalmente se realizaron co grupo foron as seguintes:

- Un primeiro contacto cos escolares (4º ESO) para lles dar a coñecer a idea.
- Organización da clase para iniciar a investigación: grupos, voceiro, datas de visita do persoal de Life, data para o final da campaña...
- Visita dun “experto” que lles dea unha visión xeral do lince e a súa problemática a xeito de introdución.
- Procura de información sobre o lince en diferentes categorías (grupos de expertos).
- Realización dun pequeno ensaio de “campaña publicitaria” sobre o lince que implicase o resto do centro.
- Visita á exposición itinerante “O Noso Gran Gato, o lince ibérico”.
- Xogo de rol para preparación final de cada grupo de expertos e experimentar a dificultade do problema da conservación de especies.

Traballouse con 25 rapaces de 4º da ESO das EE.PP. Sagrada Familia de Andújar (Xaén) durante cinco sesións. Aínda que non se chegou a xerar unha verdadeira campaña nin dentro nin fóra do centro, si

se favoreceu o traballo en grupo e o espartar do interese polo lince, polo que a avaliación final foi positiva. Como elemento que cómpre ter en conta é a necesidade dunha elevada motivación por parte do profesorado responsable, que ten que poder axustar o seu programa de clases ás sucesivas intervencións (dunha hora aproximadamente) e colaborar na motivación do alumnado para que traballe tamén fóra do tempo escolar.

B) Concursos destinados ao nivel educativo

Co inicio do curso envíanse a todos os colexios das zonas linceiras a convocatoria e bases dos concursos para escolares “O lince ibérico: Axúdanos a salvarlo”, así como un póster de publicidade deste para poñelo no centro educativo.

Os documentos presentados ao concurso recibense nas sedes de Ecoloxistas en Acción (socios do proxecto) entre marzo e abril, e realízase unha primeira escolma. Posteriormente réunese o xurado (expertos e socios-colaboradores do proxecto

Life) e procédese ao veredicto. Á semana seguinte pásase a informar a todos os centros escolares participantes de quen foron os agraciados mediante unha carta enviada aos directores/ás dos devanditos centros.

Até a data celebráronse un total de catro edicións do concurso e detéctase un aumento progresivo no número de centros e alumnos participantes (Táboa 8).

Os debuxos dos gañadores e do resto de participantes foron utilizados para a edición de materiais como: calendarios, alfombras de rato e marcapáxinas.

Instrumentos participativos

Realizáronse diferentes intervencións cos seguintes públicos:

O sector do medio rural, caso de propietarios terreos, xestores, gardas, axentes do medio, cos que se realizaron varias soltas de coellos en cercados de alimentación

Convocatoria	Nº de centros	Nº de traballos
Curso 2003-2004	21	527
Curso 2004-2005	37	716
Curso 2005-2006	42	1151
Curso 2006-2007	44	1243
TOTAL	77	3.637

Táboa 8: Participación no concurso: “O Lince Ibérico, Axúdanos a salvarlo”

suplementaria de lince de serra Morena e Doñana.

O sector educativo, con eles realizáronse materiais didácticos para seren utilizados noutras actividades de divulgación (escolares de Adamuz e escolares de Cardeña), unha campaña anual de recolla de propostas de nomes para os lincos dos centros de cría. Así mesmo, e de xeito especial, levouse a cabo o bautizo dunha cachorra de lince en Cardeña (Córdoba) tras as propostas enviadas polos escolares da zona. Tamén anualmente se publica o concurso de debuxo “O lince ibérico, axúdanos a salvalo” e preparouse unha obra de teatro titulada “Unha esperanza felina” que se representou varias veces. A máis destacada foi durante a inauguración do II Seminario Internacional sobre a conservación de lince ibérico.

Colaboración en voluntariados a iniciativa do socio do proxecto, Ecoloxistas en Acción-Andalucía (EEAA-A) e Parque Natural Serra de Andújar e actualmente, visto o éxito dos xa celebrados, posta en marcha desde o proxecto de voluntariados anuais coa Sociedade Española de Conservación e Estudio dos Mamíferos (SECEM) e EEAA-A.

Co público xeral tentouse favorecer a participación coa realización de actividades coorganizadas como exposicións fotográficas específicas da localidade, selección pola poboación local das mellores fotos

para utilizar no documento divulgativo do Life, obradoiros de nais e nenos para realizaren materiais pedagóxicos para o proxecto. Paga a pena salientar o recurso do “mural participativo”, é dicir, un mural que é realizado por un grupo de xente non profesional con axuda de muralistas profesionais. Así, cómpre destacar os realizados en dous centros escolares de Cardeña (Serra Morena) en que participaron escolares, nais, pais, mestres, mestras e muralistas. Con este recurso tentouse implicar o público dun xeito distinto na conservación do seu ámbito, a través de actividades que tocasen a parte máis sensible, creativa e artística.

Avaliación dos instrumentos e leccións aprendidas

A campaña de sensibilización do Proxecto Life Lince centrouse nos diferentes colectivos implicados na conservación da especie. En centros escolares tivo unha boa acollida. Varios centros repetiron en anos sucesivos de modo que se conseguiu deste xeito chegar a practicamente todo o equipo de estudantes da localidade. Detectouse que as informacións básicas sobre ecoloxía do lince son ben coñecidas polos escolares, aínda que non teñen tan claro os problemas de desaparición da especie (Saldaña, 2006). Por iso fomos adaptando a campaña en función

dos seus intereses e dificultades ao longo do proxecto.

A poboación xeral demostra (a través das enquisas realizadas na exposición itinerante e por comunicación directa tras as intervencións) uns baixos coñecementos tanto na ecoloxía coma na problemática real da especie, polo que as intervencións con público adulto serviron para desmitificar moitos mitos e resolver dúbidas existentes. O intercambio de impresións era sempre moi arrequentador e axudaba a enfocar mellor a problemática do colectivo.

O traballo co sector cinexético resultou, sen dúbida, moito máis duro na bisbarra de Doñana que na Serra, onde ademais o impacto é tamén maior. A colaboración cos socios deste sector resultou fundamental.

A continuación reflíctese de forma concreta e por seccións a avaliación polo miúdo destas accións, co fin de que a súa lectura resulte útil e proveitosa para futuros proxectos.

NECESIDADE DE PERSOAL SUFICIENTE E CUALIFICADO

- Foi necesaria a contratación de persoal adicional para a correcta execución de todas as accións previstas nesta epígrafe. Especificamente os referentes á exposición itinerante, que requiría en exclusividade unha persoa case a tempo completo.

- Necesidade de formar un equipo profesional de comunicación, educación ambiental e participación, como parte do equipo de xestión, igual que os equipos de campo xa existentes que traballan coa especie.

RELACIÓNS COS SOCIOS DO PROXECTO

- O grao de coordinación foi diferente con cada un dos socios, en parte pola falta de fluidez comunicativa.
- Sería interesante realizar reunións de seguimento específicas das accións, igual que as hai para avaliar o traballo de campo. Isto permitiría establecer unha estratexia conxunta de divulgación e valorar o funcionamento desta periodicamente.
- O papel dos socios en proxectos desta envergadura é fundamental, concretamente en colectivos delicados como o sector cinexético.

CAMPAÑAS

- Tras a realización de tres convocatorias de concursos escolares detectouse que é máis beneficioso reducirnos ao máximo as modalidades de concurso, é dicir, modalidade “debuxo” para primaria/secundaria e modalidade “relato curto” para bacharelato, por exemplo.
- En xeral, parece que existe unha falta de interese durante as gravacións das televisións nacionais e internacionais que se centran nas imaxes do felino máis que nas accións de conservación que se realizan desde o proxecto.

- A campaña de sensibilización co colectivo rocieiro requiriu un grande esforzo humano e de tempo que non compensa o resultado obtido. Tentáronse varias metodoloxías para convocar o colectivo pero resultou negativo. Contactouse, así mesmo, co equipo de sensibilización do Parque Natural de Doñana que posuía experiencia previa e coinciden connosco na dificultade de traballo con este colectivo. Son un grupo complexo con intereses moi variados e afastados da temática que nos ocupa, de feito non funciona como público cativo polo que se fai moi difícil a súa colaboración.
- Respecto á campaña do sector educativo inicialmente resultou complicado realizarmos unha boa convocatoria nos centros escolares. O primeiro ano decidiuse chamar directamente aos centros educativos das áreas de acción do proxecto e ofrecerlle as actividades. O resultado foi, por unha banda, moito investimento de tempo até falar coa persoa indicada e, pola outra, desinterese xeneralizado e aceptar a actividade un pouco por “compromiso”. O segundo ano probouse a técnica de envío de cartas coa proposta de actividades da campaña remitida ao director do centro. Resultou máis exitoso polo menor investimento de tempo, mais recibíronse menos inscricións das esperadas. Na terceira e cuarta edición da campaña remitíronse as cartas dos centros de educación secundaria ao xefe de estudos da área de ciencias, e conseguiuase así unha maior resposta por parte dos centros. Posteriormente chamábase aos centros prioritarios dos cales non obtiveramos resposta ningunha. En xeral, detéctase un bombardeo constante de actividades nos centros, que fai que exista maior oferta que demanda.
- As actividades de sensibilización nos centros de secundaria e bacharelato deben de ser de curta duración para que non formulen problemas no programa xeral do centro. É máis doado realizarmos actividades de longa duración (4-5 intervencións) con escolares de primaria ou dos primeiros ciclos de secundaria.
- É importante aproveitarmos as oportunidades cando se presentan, especialmente para realizar actividades máis intensas con secundaria dado o apertado dos seus programas.

PARTICIPACIÓN

- A participación nas xornadas europeas Green days, revélanse como algo necesario para dar a coñecer entre a poboación a celebración do Día Mundial do Medio, o que é a Rede Natura 2000 e os beneficios que implica formar parte dela.
- As actividades que fagan participar a poboación local na conservación do felino son fundamentais, mais o público queda limitado moitas veces aos propietarios/xestores de terreos con convenios.
- Os voluntariados ambientais organizados por Ecoloxistas en Acción nos cales colaboramos desde o Proxecto Life

resultan necesarios para permitir unha maior participación da poboación local na conservación de hábitat e especies.

- O traballo coas administracións resultou en ocasións particularmente complicado, especialmente cando hai que pór de acordo as altas instancias. Salvo excepcións, houbo un apoio xeral desde os concellos das localidades linceiras.
- Cómpre mellorarmos o esforzo de convocatoria, a poboación adulta non responde ben ás convocatorias de participación realizadas.

MATERIAIS DIFUSIÓN

- É necesaria a dispoñibilidade de material de difusión sobre a Rede Natura 2000.
- Os materiais de divulgación/difusión do proxecto previstos inicialmente, resultaron insuficientes para o desenvolvemento total das accións. Cumpriu a reedición da meirande deles para cubrirmos as necesidades. Púidose axustar todo ao orzamento do Life, inicialmente cun 5% destinado ás accións de sensibilización e finalmente cun financiamento dun 6% do total. Especial éxito tiveron os calendarios e marca-páxinas do lince realizados cos debuxos dos escolares participantes no concurso escolar, as camisolas, os calendarios de veda e os adhesivos rocieiros.
- A exposición itinerante preséntase como unha moi boa ferramenta de difusión do proxecto. Nalgunhas poboacións o propio concello organizaba as visitas dos escolares da zona.
- A maqueta de lince, o resto de peello dun coello comesto por lince e o audiovisual “O lince ibérico” foron valorados moi positivamente polo persoal visitante da exposición.
- Os puntos de información “InfoLince”, preséntanse tamén como unha moi boa ferramenta de difusión do proxecto.
- Sempre que foi posible, utilizouse papel reciclado a dobre cara para minimizar o impacto ambiental tanto en trípticos como nos informes e documentos que se ían entregar en xornadas, seminarios e outros eventos. Así mesmo os materiais xerados para a mercadotecnia do proxecto e os obsequios para entrega previstos nalgunhas accións pensáronse e realizáronse procurando que fosen de utilidade e minimizasen tamén o impacto ambiental.
- A web do proxecto presentou dificultades de accesibilidade por problemas alleos que se foron complicando co tempo (migración dos servidores da CMA e cambio no enderezo web do proxecto). A utilidade desta ferramenta é tal, cando o seu acceso é doado e a súa actualización periódica. Os problemas administrativos dificultaron en ocasións tanto o acceso como a súa actualización. Paga a pena salientarmos, a sección da “Caixa” de correo (onde os interesados podían enviar as súas opinións e preguntas e o de “Descarga de documentos” (aínda que este último foi pobremente actualizado). Actualmente trabállase no deseño dunha páxina independente da

da CMA e que sexa de doado acceso (www.lifeline.org).

INTERCAMBIO EXPERIENCIAS

- Os seminarios nacionais e internacionais e todo tipo de intercambios con outras persoas e/ou entidades que traballan en temas de conservación resultan extremadamente interesantes e arriquecedores para o desenvolvemento do proxecto.
- Os intercambios de información entre os propietarios con convenio e a Administración, que se establecen durante as xornadas de entrega de premios, resultan moi interesantes ao crearen un clima de maior confianza entre todos.
- Botouse de menos un maior contacto co resto de proxectos Life para facilitar un intercambio de experiencias.

Relación entre a xestión e os instrumentos sociais utilizados

---

En liñas xerais, a relación entre os traballos de xestión (entendidos como aqueles realizados directamente no medio natural) e os instrumentos sociais utilizados, estiveron bastante desligados.

A preocupación constante polos temas ecolóxicos impediu ver os relacionados

coa problemática socioeconómica. En xeral, nos proxectos de conservación é patente a falta de formación neste ámbito das ciencias (sociais) e, daquela, de interese con respecto a estes temas por parte dos xestores e técnicos de conservación. “Comunicación e educación é para moitos xestores a prioridade esquecida” Hesselink, F., 2004. p.11. Detéctase, así mesmo, unha falta de confianza e fiabilidade no uso das ferramentas sociais (Ramos, 2005).

Nalgunhas ocasións xurdiron oportunidades para abrimos novos espazos de participación que non estaban previstos inicialmente no proxecto, caso dos voluntariados ambientais que non se souberon aproveitar ao máximo. Noutros casos deixáronse pasar oportunidades interesantes (colaboracións con concellos e parques naturais, por exemplo).

Por outra banda, os intentos realizados por favoreceren a colaboración de entidades alleas ao proxecto (parques naturais, centros escolares, concellos etc.) foron case sempre moi ben recibidos. De sobra demostrado nalgunhas actividades realizadas en colaboración con estas entidades alleas: Exposición Especial en Andújar en colaboración co concello; celebración Green days en varios centros escolares de Sevilla, Córdoba e Xaén.

Sobre as accións comunicativas “non deberían ser consideradas como un elemento anecdótico e complementario das ini-

ciativas de xestión do espazo natural”, De Castro, R., 2005, p. 116. Como di tamén Ramos, “a comunicación entendida como parte integral da xestión e non como a guinda dun pastel non sempre apetitoso”, Ramos, F., 2005, p. 126.

En definitiva, coido que cómpre darlles unha maior importancia e aceptación a estas técnicas para conseguirmos integrais correctamente na xestión de espazos e especies, e resaltar e valorar os excelentes resultados que poden ser capaces de conseguir para a conservación da biodiversidade.

Agradecementos

A todos os meus compañeiros e compañeiras de traballo do Proxecto Life Lince e especialmente a P. Delgado, A. Leiva, P. Montero, J. Moreno e E. Rojas. Tamén a A F. Prunier pola revisión do texto e os seus consellos tan valiosos.

Bibliografía

Cañas Madueño, J. A.; Ruiz Avilés, P. (2003): *Promoción del turismo rural en la Sierra Morena de Córdoba*. Córdoba. Servicio de Publicaciones de la Universidad de Córdoba-Delegación de Turismo y Desarrollo Rural Diputación de Córdoba.

Consejo Empresarial de Turismo. (1998): *Informe sobre el turismo cinegético en Andalucía*.

De Castro, R. (2005): “Mesa redonda: La comunicación como estrategia para la gestión de los espacios naturales protegidos”, en *Comunicar los beneficios de los espacios protegidos a la sociedad*, Actas del XI Congreso de EUROPARC- España. Madrid. 115-125.

Hesselink, F. (2004): “How to manage change? How to manage people? Skills and knowledge for effectiveness in communicating protected areas and biodiversity values”, en *Communicating Protected Areas*, (Eds: Hamú, D., Auchincloss, E., Goldstein, W.) Commission on Education and Communication, IUCN, Gland, Switzerland and Cambridge, UK. 9-23. 312pp.

López, A.; Valle, B. (1989) *Caza y explotación cinegética en las provincias de Córdoba y Jaén*. Córdoba. Servicio de Estudios e Informes del IARA.

Guzmán, J.N, et al. (2003): “Censo-diagnóstico de las poboacións de lince ibérico (*Lynx pardinus*) en España, 2000-2002”, en *Boletín de los Programas de Conservación de Especies Amenazadas y del Inventario de Biodiversidad*, nº 5, 9-11.

Nowell, K. (2002): “Revision of the Felidae Red List of Threatened Species”, en *Cat News*, 37, 4-6.

Rodríguez, A.; Delibes, M. (1990): *El lince ibérico (Lynx pardinus) en España: Distribución y Problemas de Conservación*. Madrid. ICONA-CSIC.

Ramos, F. (2005): “Mesa redonda: La comunicación como estrategia para la gestión de los espacios naturales protegidos”, en *Comunicar los beneficios de los espacios protegidos a la sociedad*, Actas del XI Congreso de EUROPARC- España. Madrid. 126-140.

Saldaña, S. (2004): “Acciones de sensibilización para el Lince ibérico”, en *Revista Medio Ambiente de la Junta de Andalucía*, nº46, 30-33.

Saldaña, S. (2006): “Percepción de las causas de desaparición del Lince ibérico e intereses sobre la especie”, en *Medio Ambiente, Bienestar Humano y Responsabilidad Ecológica*. Madrid. (Eds. Corraliza, J.A.; Berenguer J.; Martín, R.) IX Congreso de Psicología Ambiental. 327-332.